

– сприяння формуванню релігійної толерантності та збереженню традиційної релігійної культури суспільства. Впровадження в програми середньої загальноосвітньої школи курсу основ української християнської культури (християнської етики), який не супроводжується релігійними обрядами; вищої школи (вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації) – курсу “Релігії українського народу”, тобто курсу наукових дисциплін, предметом яких є історія, філософія, богослов’я (теологія), культура та традиції релігій, що мають (або мали) відчутний вплив на історію і культуру України; курс має передбачати активне залучення представників відповідної релігійно-культурної традиції до підготовки програм та викладання зазначеного курсу.

4. У сфері соціально-трудова відносин планується передбачити:

– забезпечення прав священнослужителів, які досягли пенсійного віку, на належне пенсійне забезпечення, з урахуванням особливостей діяльності церков (релігійних організацій) та їхньої ролі в суспільстві;

– забезпечення прав віруючих на дотримання приписів віровчення стосовно свят та днів відпочинку (вихідних і робочих днів).

Контроль за забезпеченням реалізації права на свободу совісті, забезпеченням рівності прав громадян, незалежно від їх ставлення до релігії та конфесійної належності, рівності прав церков (релігійних організацій) покладається на органи прокуратури, відповідні органи юстиції, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Прийняті на основі Концепції законодавчі та інші нормативно-правові акти повинні забезпечувати кожній людині свободу совісті, повноцінний правовий і соціальний статус релігійних організацій в умовах європейської інтеграції України. Завданням держави є забезпечення на всій території України уніфікованого застосування законів України та інших нормативно-правових актів, прийнятих згідно з цією Концепцією.

З точки зору Держкомнацрелігій, в релігійному середовищі України в перспективі зміцнюватимуться позитивні тенденції, пов’язані з утвердженням нормальної життєдіяльності релігійних організацій, набуттям ними ознак повноправних саморегульованих суб’єктів суспільного життя.

Свобода совісті і релігійна свобода відносяться до фундаментальних загальнолюдських цінностей. Свобода релігій характеризує не лише повноцінне функціонування релігійних інституцій, але й правові, суспільно-політичні, економічні можливості та гарантії для вільного релігійного самовизначення особистості.

В. КЛИМОВ ■

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ПРОЦЕСІВ ВРЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН МІЖ ДЕРЖАВАМИ ТА ЦЕРКВАМИ В ЄВРОПІ

Сучасні тенденції в реалізації державно-церковної політики в Україні, законодавчому унормуванні державно-церковних відносин, безумовно, краще сприймаються і осмислюються у співставленні з напрямками, політикою врегулювання відносин між державами та церквами, притаманними сьгоднішній Європі. Це тим більш важливо за обставин, коли представники європейської чи світової спільноти під розмови “про неприпустимість нав’язування іншим країнам певної національної моделі таких відносин” приїжджають до нас і продовжують повчати, як би

■ **Климов В. В.** – докт. філос. наук, ст. наук. співробітник відділення релігієзнавства ІФ ім. Г.С. Сковороди НАН України

треба було облаштувати в Україні ці відносини; чому не виконуються ті чи інші рекомендації і т.п. Це при тому, що ми з вами – очевидці досить скандальної епопеї написання самою Європою преамбули до конституції країн ЄС, тенденційної доповіді т. зв. комісії Стазі про державно-церковні відносини у цілому ряді європейських країн (Німеччині, Англії, Франції, Нідерландах, Італії, Бельгії) та ін. Принагідно зазначимо, що передмова до проекту конституції ЄС, прийнята в грудні 2000 року, стверджувала шість загальнолюдських цінностей, що цивілізували Європу: гідність, свободу, рівність, солідарність, громадянськість, справедливість і не згадувала про релігію як цінність [Див: Вілем Жан-Поль. Європа та релігія. Ставки ХХІ століття. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2006. – С. 107].

На думку багатьох європейських вчених, які професійно займаються проблемами сучасних державно-церковних, державно-конфесійних відносин, європейська інтеграція примусила знову переосмислити відносини між церквами та релігіями, з одного боку, і державою та громадянським суспільством, з іншого. Це викликано головним чином тим, що, по-перше, інтегруються досить різні політичні та релігійні спадщини європейських країн. По-друге, більшість вчених приходять до висновку, що секуляризаційні процеси ХVI-ХVII ст., спричинені Реформацією, Просвітництвом, Гуманізмом, кардинально змінивши лице і душу Європи, добігають свого кінця [Вілем Жан-Поль. Європа та релігія. – С. 53]. Здійснивши глибинну деклерикалізацію суспільства, закріпивши юридично чи практично в багатьох країнах Європи принцип відокремлення церкви від держави, фундаментальні принципи плюралістичної демократії з її пріоритетами світської правової держави, розподілу влад, рівності прав і свобод особистостей, визнання прав меншин; мінімізуючи обмежувальні, зокрема, заборонні засоби з боку держави при вирішенні практичних питань свободи совісті та державно-церковних відносин, Європа змушена вже на новому етапі свого розвитку визначитися з місцем релігії та церкви в такому постсекуляризованому європейському співтоваристві.

При цьому слід було враховувати, що, з одного боку, Європа – це спільнота світських держав, де церква вже не претендує на владну роль, де на рівні суспільства існує постійна настороженість щодо будь-яких проявів клерикалізму, де кількість європейців, які вважають, що “істиною володіє тільки одна церква”, зменшилося до 6%; де становище релігійних спільнот здебільшого описується двома фразами – “вірити, але не належати” (тобто, при збереженні віри, належність до церкви не обов’язкова) чи фразою “належати, але не вірити” (формальна належність до церкви не обов’язково передбачає віру) [Вілем Жан-Поль. Європа та релігія. – С. 53]; де кількість тих, хто називає себе “невіруючим” за останні роки зросла до 25% [Вілем Жан-Поль. Європа та релігія. – С. 54], а число тих, хто ніколи не ходить до церкви, не відносить себе до певної релігії в ряді країн з активним релігійним минулим становить: 71,3% – в Чеській Республіці, 67,9% – Швеції, 52,6% – Нідерландах, 49,4% – Франції, 48,8% – Великій Британії (в Україні маємо таких – 23,5%) [Головаха Є., Горбачик А., Паніна Н. Україна та Європа: результати міжнародного порівняльного соціологічного дослідження. – К.: Інститут соціології НАНУ, 2006. – С. 130].

З іншого боку, Європа – це територія, де на 377 млн. населення 15 країн – 75% щиро чи не дуже все ж вважають себе віруючими, з них – 51% – католики, 16% – протестанти, 3% – православних, 3% – мусульман, 0,5% – іудеїв [Вілем Жан-Поль. Європа та релігія. – С. 26]; де історична, духовна, культурна спадщина кожної країни – це тісне переплетіння держави і церкви, світського і релігійного, де віросповідання і національність нерідко ототожнюються.

Тому, констатуючи завершення секуляризаційних процесів у Європі, коли держава, політика, наука, культура, індивід, суспільство в цілому емансипувалися від влади церкви, європейські вчені у своїх висновках йдуть далі, вважаючи, що все це – передумова для інтеграції церкви і релігії у громадянське суспільство на якісно новому етапі і принципово іншій основі. На цьому етапі держава, громадянське суспільство приходять до висновку, що інститут церкви настільки змінився, що він уже є не структурою, яка прагнула стати над світською владою, чинила опір прогресу і

вплив якої на суспільство треба обмежити. З іншого боку, в інтерпретації сучасних учених самі держави Європи настільки змінилися, що вже не нав'язують суспільству уніфіковані концепції людини і світу, морально-примусові ідеали тощо. Держава на новій стадії свого розвитку розвантажує себе від багатьох регуляторних функцій, передаючи їх громадянському суспільству. Але і на цій стадії вона не може перекласти з себе всю відповідальність на громадянське суспільство, а зобов'язана окреслити бодай мінімум моральних приписів, правил спільножителства, які б, з одного боку, гарантували свободу особи та її самовизначення, а з іншого – забезпечували співжиття таких осіб [Вілем Жан-Поль. Європа та релігія. – С. 216–218], тим самим гарантуючи стабільність суспільства. Саме на цьому етапі держава приходить до висновку про необхідність конструктивної участі церкви, релігії у справах суспільства, зважаючи на їх багатовіковий досвід позитивного впливу на суспільну мораль, духовну освіту, милосердя, культуру та ін. Не йдеться про відмову від здобутків секуляризації, не йдеться про відвоювання церквою влади. Йдеться про відновлення суспільної ролі релігії, яке тільки й стало можливим завдяки втраті церквою влади над суспільством та особою [Вілем Жан-Поль. Європа та релігія. – С. 221]. Про підстави для такого відновлення засвідчують дані соціологічних досліджень в Європі, що фіксують стабільно високу довіру суспільства до церкви.

Така інтерпретація сучасними вченими перспективи розвитку державно-церковних відносин на практиці стикається з багатьма проблемами їх реалізації в ході європейської інтеграції, що нерідко негативно впливають на державно-церковні, міжцерковні та міжконфесійні відносини і пов'язані:

– по-перше, з реаліями релігійного і культурного поділу Європи, з наявною відмінністю двох християнських культур Європи (католицької та православної) як “надто небезпечної перепони на шляху до єдиної Європи” [Див.: Рекомендація ПАРЄ 1556 (2002). Релігія і зміни в Центральній та Східній Європі // Правові основи свободи совісті, релігії та релігійних організацій. Міжнародні та українські правові документи. – К., 2002. – С. 63]. При цьому не слід забувати, як це зробив Іван Павло II, про глибокий слід, який залишив у європейській культурі протестантизм, з якого, власне, й розпочалася секуляризація і який все активніше заявляє про себе як третя християнська культура і сила;

– по-друге, з виходом на соціально-політичну арену “фундаменталістських й екстремістських тенденцій, активізацією спроб включити релігійні гасла й релігійні організації до процесу військової, політичної та етнічної мобілізації, поставити їх на службу войовничому націоналізму та шовінізму, а також політизації релігійного життя” [Рекомендація ПАРЄ 1556 (2002). Релігія і зміни в Центральній та Східній Європі. – С. 62]. Не всі країни Європи своєчасно розгледіли тенденцію зміни рольових векторів: країни, що раніше виконували роль християнських місіонерів на Близькому Сході, в Азії та Африці, сьогодні самі перетворилися з суб'єктів в об'єкти релігійного місіонерства, що не може не породжувати в цих країнах реакцію у формі фундаменталізму, релігійного та етнорелігійного екстремізму, войовничого прозелітизму тощо;

– по-третє, з виникненням у політично оновленій Європі “ситуації релігійного розмаїття”, що породило у релігійному середовищі ланцюг конфліктів і ще рельєфніше висвітлює давній дезбалансуючий і поки що невирішуваний конфлікт між “принципами демократії та прав людини, свободи совісті та релігії, з одного боку, і збереженням національної, культурної, етнічної та релігійної ідентичності – з іншого” [Рекомендація ПАРЄ 1556 (2002). Релігія і зміни в Центральній та Східній Європі. – с.62-63];

– по-четверте, з прагненнями ряду національних православних церков у контексті виникнення нових незалежних держав здобути власну незалежність чи змінити підпорядкування, що в частині випадків призводить до погіршення відносин цих церков зі своїми колишніми православними центрами й появи потреби виключити можливості урядового втручання в питання догматики, церковної організації та канонічного права [Рекомендація ПАРЄ 1556 (2002). Релігія і зміни в Центральній та Східній Європі. – С. 62].

На тлі цих європейських процесів, що безпосередньо стосуються державно-церковних відносин, в Україні за останні 17-18 років відбуваються процеси й мають місце тенденції, що з різних причин за часом, змістом та спрямованістю дещо не співпадають з європейськими, хоча й зазнають безперечного впливу. У сенсі державно-церковних відносин Україна сприймається і як Європа, і як не-Європа. Європейською її робить те, що рано чи пізно тут відбуваються і відбудуться процеси, властиві сучасній Європі. Метафорично про Україну як не-Європу є підстави говорити у тому аспекті, що ці процеси тут відбуваються у досить відмінних з Європою умовах, що робить процеси та тенденції досить особливими, специфічними. Ця специфічність спричинена:

по-перше, тим, що секуляризаційні чи, як тепер пишуть у Європі, лаїчні процеси, процеси обмирщення суспільства та особи в Україні не набули належної повноти та глибинності. Європейським секуляризаційним більше п'яти століть, в Україні – ледь 100 років. До того ж, починаючи з 1917 року, секуляризаційні процеси набули характеру ідеологічно-адміністративних акцій, націлених на побудову безрелігійного суспільства. Адміністративні рішення нібито добрі тим, що вирішують все легко і швидко, але погані тим, що із зміною умов наслідки таких адміністративних підходів так же легко і швидко розсипаються в прах. Свого часу В. Ленін справедливо констатував, що Російська імперія не виварилася в капіталістичному котлі а тому робітничий клас не встиг стати справжнім робітничим класом. Перефразовуючи цю думку, можна сказати, що Україна (як і Росія) не “виварилися в секуляризаційному котлі”, щоб сьогодні, як Європа, закономірно і вже спокійно, без релігійних війн та протистоянь прийти до думки про важливість і необхідність конструктивної присутності церкви, релігійних організацій у громадянському суспільстві. Україна після 1991 року, із зняттям ідеологічних та адміністративних перепон радянського періоду кілька поколінь, що впродовж семи десятиліть не могли повною мірою реалізувати свою релігійність (у кого вона була), “вистрелила” досить високим як для Європи рівнем релігійної самоідентифікації (74,7%; з 24 європейських країн Україна за соціологічними дослідженнями 2005 року – п'ята після Польщі, Греції, Ірландії та Португалії за цим показником [Головаха Є., Горбачик А., Паніна Н. Україна та Європа: результати міжнародного порівняльного соціологічного дослідження. – С. 130].

Зрештою у сфері державно-церковних відносин маємо істотне неспівпадання двох процесів: один, що відбувається в Європі і вже вийшов на осмислення необхідності конструктивної присутності видозмінених секуляризацією релігії та церкви у громадянському суспільстві; інший, що відбувається в Україні, яка ще не відчула у всій повноті обидва процеси (реалізації релігійності та секуляризації), але якій вже треба поспішати за Європою;

– по-друге, специфічність України в аспекті державно-церковних відносин полягає також у панівній присутності на сакральному просторі православ'я, що історично пов'язане із специфічною візантійською “симфонічністю” між церквою та державою. В Європі, де православ'я і зараз складає лише 3%, характер державно-церковних відносин задавався значною мірою католицько-протестантським домінуванням, що витлумачує секуляризацію, відокремлення церкви від держави як рішення зрозуміле і навіть бажане. У підсумковому документі Європейської протестантської асамблеї (1992) зокрема зазначалося, що “Церкви мають схвалити процес секуляризації... вони визнають свободу секуляризованої людини і зустрінуть цю людину з відкритістю для діалогу” (Цит. за: Вілем Жан-Поль. Європа та релігія. Ставки ХХІ століття. – С. 36).

У середовищі православної ієрархії переважають негативні оцінки секуляризації, відокремлення церкви від держави; очевидними є їх прагнення (явні чи латентні) до монопольного духовного впливу в суспільстві, фактичне неприйняття права релігійного вибору. Ці тенденції нерідко знаходять свій вияв у апеляціях до світської влади законодавчо зафіксувати “особливий” внесок певної церкви, поставити на місце церкву-опонента тощо, що можна розцінити як бажання в нових умовах відродити колишню “симфонічність”;

– по-третє, специфічність України в аспекті державно-церковних відносин спричинена також історичними обставинами формування державно-церковних відносин в Україні, що тривалий час не мала своєї державності, тобто коли у зазначених відносинах одна складова була відсутня. Маючи свою церкву, Україна мусила будувати церковно-державні відносини за схемами, нав'язаними державами-володарями: Росією, Польщею чи Австро-Угорщиною, що не могло не вплинути на специфіку вітчизняних уявлень про модель таких відносин (неортодоксальність, незашореність, релятивність, критичність, відкритість до чужого досвіду).

Якщо брати до уваги лише сферу правового врегулювання сучасних державно-церковних, державно-конфесійних відносин, то слід констатувати, що унезалежнення України і наступна актуалізація теоретичної і практичної проблеми перегляду існуючих державно-церковних відносин та їх унормування поставили на порядок денний низку конкретних завдань. Серед них чи не найважливішими були:

– по-перше, завдання встановити, у чому саме полягає невідповідність існуючої законодавчої бази в релігійній сфері принципово новим політичним, економічним, соціальним та духовним орієнтирам незалежної України. Як показали наступні багаторічні спроби створити принципово нову законодавчу базу чи виробити концепцію державно-церковних відносин, чітко встановити такі принципові невідповідності тривалий час не вдавалося. Далі туманних і суперечливих декларацій, що треба створити “якийсь інший” – “нерадянський” закон, справа не йшла. Закон 1991 року досить достойно пропрацював у надзвичайно важкий політичний, економічний, соціальний, духовний період новітньої історії України. В його оцінюванні підходили й підходять з підозрами, що лежать цілком у політичній площині – що Закон все-таки “радянський”, такий, що ставиться до церкви, релігійних організацій ледь терпимо і в ньому не забезпечуються справжні партнерсько-рівноправні позиції держави і церкви. І лише після того, як Захід почав визнавати цей же Закон (без будь-яких змін) як один з найдемократичніших у Європі, почали знаходитися і в нас сміливці, які вже заявляли, що існуючий Закон не такий вже й поганий, хоча й потребує певних змін;

– по-друге, актуалізованим завданням перегляду існуючих державно-церковних відносин мало стати вироблення такого Закону, що не лише надійно й універсально для різних регіонів та церков унормовував би ці відносини, а й був виявом міжцерковного, міжконфесійного, державно-церковного компромісу, курсу на гармонізацію та паритетність державно-церковних відносин в умовах нинішньої надзвичайної диференційованості – політико-адміністративної, релігійно-церковної, національно-культурної – українського суспільства.

Якщо узагальнено зазначати тенденції розвитку державно-церковної політики в Україні за останні роки та практичні спроби законодавчого унормування цих відносин, то їх можна звести до двох:

– одна з них, так чи інакше, відображає очевидне: попри всі складнощі та суперечності впродовж 17 років розвитку застосування Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, його норми врегулювання державно-церковних відносин продовжують забезпечувати в цілому прийнятні умови реалізації прав церков та релігійних організацій, прав і свобод віруючих та невіруючих, не знімаючи питання про вдосконалення чи перегляд існуючого Закону. І це, як виявляється, не гірший варіант, оскільки, наприклад, у Російській Федерації, де через кілька років після прийняття нового Закону “Про свободу совісті та релігійні об'єднання” (1997) провели соціологічне дослідження на предмет наслідків його запровадження і виявили, що 64% керівників релігійних об'єднань вважають, що Федеральний закон погіршив релігійну ситуацію, вона стала більш напруженою [Див.: Пчелинцев А., Рогозина Л. Государство, религия, закон: социологический анализ // Религия и право. – 2001. – №1. – С. 28];

– інша тенденція, що знаходить відображення в більш чи менш ясних деклараціях і прагненнях законодавців, представників релігійних організацій та суспільства в цілому, зводиться до того, що цей Закон, зважаючи на принципово нові полі-

тичні, соціальні, економічні та духовні умови функціонування України як держави, треба кардинально переглянути, зорієнтувавши його на відповідність декларованій у Конституції України меті побудови України як демократичної, соціальної, правової держави, завданням розбудови громадянського суспільства. Цій тенденції також роки сімнадцять, впродовж яких вона ніяк не може матеріалізуватися у зміст нового Закону, хоч існує вже більше десятка спроб це зробити. Виняток становлять хіба що останній проект Закону “Про внесення змін до Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, що розроблявся у 2006–2007 рр. групою фахівців, науковців, представників церков та релігійних організацій (що, мабуть, унікально для країн всього пострадянського простору) на базі Міністерства юстиції України, і доля якого поки що така ж, як і інших законопроектів – відлежуватися в шухляді до кращих часів. Зрозуміло, що причини такого становища – не в недосконалості самих проектів, мабуть, і не в тому, що вони стали заручниками чергової кризи в українському політикумі, а в тому, що Україні треба спокійно осмислити, так де ж вона знаходиться в контексті тих процесів у сакральній сфері, які відбуваються в Європі й власне в Україні, й куди рухатися. Відсутність такого осмислення буде й надалі призводити до прийняття законодавцем ухильних (рос. уклончивых) рішень: коли підготовлено проект закону, не приймати його під приводом відсутності Концепції державно-церковних відносин; коли йдеться про внесення змін чи доповнень до окремих статей існуючого закону, то пропонувати не займатися “дрібним ремонтом” Закону, а переглянути його загалом. І так уже 17 чи 18 років. Тим часом, в Україні з’являються все нові серйозні, ненадумані проблеми, що потребують законодавчого врегулювання (це і питання передавання земельних ділянок в постійне користування релігійних організацій, і забезпечення фактичної рівності перед законом усіх церков та релігійних організацій та ін.).

Відкритість питання про новий закон про свободу совісті та релігійні організації породили як мінімум два типи реагування на невирішеність проблеми оновлення законодавства у релігійній сфері.

Це, по-перше, конструктивний тип, що має своїм результатом новий проект Закону України про свободу совісті, проект оновленої після 2003 року Концепції державно-церковних відносин, низка проектів змін до інших існуючих законів. Проекти створені, враховують реалії України, досвід Європи (у тому числі негативний), відображають прагнення України імплементувати міжнародні норми права у цій сфері. З цими проектами можна працювати в режимі їх удосконалення.

По-друге, емоційно-адміністративний тип реагування, що зіткнувшись з новими процесами в релігійному середовищі, в державно-церковних відносинах, реагує на них досить радикально, адміністративно-заборонно, ігноруючи напрацювання Європи і власний досвід самої України щодо курсу на неухильне звуження адміністрування в релігійній сфері, заборонної політики держави, безпідставного втручання державно-адміністративних органів у справи церкви та релігійних організацій. Цей тип реагування під давнім приводом необхідності “навести порядок” у релігійній сфері ініціює правові норми, що легалізують ієрархію, “ранжування” церков та релігійних організацій; намагаються ввести нові спеціальні обмеження з міркувань “національної безпеки” забезпечення “культурної ідентичності” тощо, тим самим посилюючи дискримінаційні щодо конфесій тенденції [Див.: Рекомендації за результатами Віденської зустрічі ОБСЄ з проблем свободи совісті і віросповідання 17-18 липня 2003 р. // Свобода совісті та віросповідань у контексті міжнародних й українських правових актів та релігійних документів. – К., 2006. – С.77-78].

Подібні підходи носили б чисто теоретичний характер, коли б законопроекти такого змісту не з’являлися і в Україні. Так, законопроект “Про внесення змін до Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” (реєстраційний № 2419), внесений на розгляд Верховної Ради України 21.04.2008 р., пропонує встановлення різних строків реєстрації статутів релігійних організацій залежно від термінів їх існування в Україні (ст. 14), щорічну перереєстрацію організацій, які не належать до вже зареєстрованих в Україні об’єднань; ініціює введення

низки заборон щодо діяльності релігійних організацій, що обмежують існуючі права цих організацій і суперечать вимогам ст. 22 Конституції України про недопущення “звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод”. Запровадження подібних законів безумовно відкидало б Україну назад від досягнутого і привело до непередбачуваних за масштабами негативних наслідків. На нашу думку, однією з причин для появи такого типу реагування є провокативна відкритість питання про новий закон про свободу совісті та релігійні організації.

Узагальнюючи зазначене і прогнозуючи характер подальшого розвитку державно-церковних відносин в Україні, є підстави стверджувати, що рано чи пізно ці відносини набудуть у вітчизняному соціумі також характеру, місця і значення, яке на сьогодні займають ці відносини в суспільствах провідних країн Європи. Заради їх ефективності та стабільної надійності вони мають органічно враховувати сучасні світові процеси та тенденції, українську специфіку і бути позбавленими штучних нашарувань, спричинених чийось суб’єктивним баченням чи політичною ситуативністю.

М. БАБІЙ ■

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ СВОБОДИ СОВІСТІ Й СВОБОДИ БУТТЯ РЕЛІГІЙ В КОНТЕКСТІ ПЕРСПЕКТИВ ФОРМУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Взаємовідносини релігійних організацій, їх інститутів і державних політичних структур є однією з важливих і найдавніших у темпоральному й історичному вимірі проблем.

Остання так чи інакше завжди виявляла свою постійну присутність у філософському, релігієзнавчому, правовому та політичному дискурсах. Характер, її практичний вияв детермінуються соціально-політичним та духовним контекстом.

В Україні питання державної політики щодо релігії й церкви (релігійних організацій), свободи совісті, свободи віросповідання закономірно набули значної тематизації як у теоретичному, так і практичному аспектах. Держава і церква – суспільні інститути, які відіграють екстраординарну, особливу роль у бутті суспільства і передовсім у житті людини. Іншими словами, “пункт зустрічі між церквою і державою” – це людина, яка є водночас *об’єктом* впливу і церкви (релігійної організації – М.Б.) і держави.[Див.: Мудрий С. Публічне право Церкви і конкордати. – Івано-Франківськ, 2002. – С.23]. Саме в площині цього впливу на людину церква і держава (кожна незалежно) реалізують свою специфічну функціональність. У цьому аспекті, як і в системі їхніх взаємовідносин (зокрема, і в контексті сьогодення) ми експлікуємо їх не як сутності, що протистоять одна одній, а як внутрішньо й функціонально незалежні одна від одної, самодостатні, автономні “на власному полі діяльності”.

Історія, сучасне буття підтверджують той факт, що держава і церква (релігійні організації) знаходяться в системі діалектичної взаємодії, взаємозв’язків, взаємовідносин, постаючи одночасно складовими архітектоники суспільства. Тому, коли ми осмислюємо суть, характер взаємовідносин держави й релігійних організацій чи в більш розширеній площині – *практичну реалізацію політики держави* у сфері свободи совісті, свободи релігій, то маємо брати до уваги, що такого роду взаємовідносини виявляють себе в системі “**суспільство – держава – церква (релі-**

■ **Бабій М.Ю.** – канд. філос. наук., ст. наук. співробітник відділення ІФ ім. Г.С. Сковороди НАН України